

Emocionální změny závislého jedince

Při popisování vývoje emocionálních změn u člověka, který se stal závislý na omamných látkách je třeba se nejprve pokusit stanovit příčiny. Příčiny motivace, jednání jedince a stavu, který později vyústil do drogové závislosti. Jako vždy v předmětu poznávání příčin duševních procesů, stavů, funkcí a jejich případných poruch je třeba i nyní nejdříve lokalizovat období vývoje, kde nejspíše došlo k závažnému nedostatku v dovršení vývojového stupně v průběhu ontogeneze. Takovým obdobím, jako u všech podobných psychických poruch, dochází v ranném dětství, které je základním stavebním kamenem vývoje osobnosti člověka. V období mezi narozením a třetím rokem života se rodí nejdůležitější aspekty později dotvořených vlastností, rysů a schopností, které se významně podílejí a určují zdravý směr vývoje u člověka.

Samozřejmě by se dalo namítnout, že je možno předpokládat určitý vrozený psychický nebo biochemický deficit, který je možno určit jako základní a majoritní pro stanovení diagnostických prognóz ve vývoji člověka. Toto hledisko je velmi diskutabilní, a i když se zcela nedá odsunout jako nevýznamné, jedno je jisté.

Zatím, pokud vím, nikdo z odborné veřejnosti nepodal jasný důkaz o tom, že vrozené genetické základy jsou natolik důležité, aby byly schopny kardinálně ovlivnit další vývoj, bez ohledu na korekci prostředí v kterém jedinec žije. Z tohoto důvodu se domnívám, že vrozené základy hrají určitou nezastupitelnou roli, ovšem nejdůležitějším jádrem, v kterém se ukrývají možné poruchy vývoje nebo příčiny zdravého vývoje osobnosti, jsou přítomny až po narození člověka, kdy se tvoří vztah mezi matkou a dítětem tzv. basic trust. Skrývají se především v prostředí v kterém jedinec žije a jak již bylo v obsahu této práce zmíněno, za nejdůležitější se považuje dyadický vztah matka - dítě.

Hned po narození dítěte je matka nejdůležitější osobou, která uspokojuje primární potřeby dítěte, a tím se stará o klid a spokojenost jeho raného života. Jak již bylo řečeno dítě je v této fázi ve vztahu čisté závislosti na matce, která jako mocná osoba poskytuje dítěti vše, co v tomto stupni vývoje potřebuje. Nejedná se samozřejmě jen o materiální potřeby, jako jsou hlad a žízeň, ale již zde je velmi důležitý fyzický kontakt mezi matkou a dítětem. Dítě vnímá matčino hlazení jako libé a vyžaduje si další. Hlazení je jen jednou formou pozornosti matky. Např. banální činnost přebalování plínek při potřebě dítěte, je vnímáno dítětem také jako druh pozornosti. Podle mého názoru je nejen důležité se o dítě dobře starat z materiálního hlediska, ale zároveň je potřebné, aby dítě z každého dotyku matky také bylo schopno pocítit kladné emoce, emoce přijetí a starosti. V opačném případě, reakce matky by se mohl nastartovat nežádoucí stav brzkého oddělování (separace) matky od dítěte, který může mít nepříznivé následky v pozdějším sebepřijetí, sebehodnocení (tzv. self concept) dítěte v procesu dospívání. Přítomností dobré a starající se matky se sytí symbiotická potřeba dítěte v jeho tzv. nacistickém vztahu k matce a v případě zdárného dokončení této etapy je možno sledovat nerušený a poznenáhly přechod do další etapy v rámci ontogeneze člověka. Tou je tzv. fáze separace - individuace, kdy dítě, i když zanechává matku na dohled, se vydává za poznáním na dobrodružné výpravy do

okolí. Nedostatečně nasycené děti vyvíjí o poznání menší odvalu při dobrovolném opouštění teritoria kde je přítomna matka.

Na této cestě za novými a pro jeho vývoj důležitými poznatky mu může zabránit velká úzkost z opuštění bezprostředního okolí matky, nebo matka sama která svoji úzkost o dítě nedostatečně ovládá a dítě je neustále opatrováno.

Což má za následek v rodící se osobnosti zmatené pocity, které se mohou vyvíjet v později fixovanou labilitu. Z těchto příčin uvízne dítě i nadále v symbiotické fázi a nutná separace se omezuje jen na nejbezpečnější praktiky, nebo nepozornost matky.

Vzniká tzv. duální závislost mezi matkou a dítětem, která má nepříznivé následky zejména v pozdějších fázích vývoje. Např. dítě, které dostatečně neprojde fází individuace není schopno v pozdější fázi dostatečně oddělit sebe od objektu a jsou tři možnosti jak se s tím vyrovnává:

1. Projikuje své potřeby do cizího objektu
2. Považuje objekt za část sebe
3. Identifikuje potřeby objektu se svými

Z toho, co je výše napsáno je jasné, že nedostatečné dosažení fáze separace v důsledku může být vznikem stavu osobnosti, která se nazývá hraniční. Ať je již nedostatečnost fáze separace větší či menší, vždy záleží také na tom jak je schopen dítě aktuálně (dědičně podmíněno) nebo v pozdějších letech čelit těmto nedostatkům.

Forma hraniční osobnosti může být v průběhu vývoje přítomen jen v latentní formě a teprve v okamžiku, kdy se v jejím životě objeví situace, kterou prožívá podobně jako v dětství, kdy základní konflikt vznikl, její hraničnost se vynoří na povrch. Projeví se v chování a jednání jedince, které je nápadné svou postojovou změnou, především k lidem, kterým do té doby člověk prokazoval sympatie. Nyní se dostávám k hlavnímu tématu této kapitoly, která pojednává o emocionálních změnách rozeznatelných v chování závislých.

Týká se okamžiku, kdy člověk začne naléhavě vnímat absenci vlastnosti, která je u vrstevníků celkem přirozeně vyvinuta a využívána[†]. Většinou se jedná o nedostatečnou integraci osobnosti, která se projevuje v malé nezávislosti a samostatnosti subjektu. Další průběh, podle mého názoru probíhá následovně. Jedinec subjektivně nevědomě zveličí důležitost absentované vlastnosti nebo rysu a jeho chování je zaměřeno na dokazování sobě i okolí, že ji má v míře přiměřené. V případě hraničně porušených osobností, které cítí deficit zejména v tom být schopny být nezávislé a samostatné je celkem pochopitelné, že právě tímto budou chtít oplývat. Na začátku postupného nejenom materiálního, ale především psychického osamostatnění v době pubescence jsou tyto snahy u většiny zdravých jedinců časté.

Latentně hraniční osobnost se liší tím, že není ochotna respektovat poměr sil mezi rodiči na jedné straně a sebou samým na straně druhé. Tedy jejich aspirace neodpovídá jejich schopnostem a sociálním možnostem. Velmi intenzivně pocituje svůj neúspěch ve směru svého osamostatnění a postupně používá čím dále intenzivnější prostředky jak si pomoci, jak kompenzovat svoji emoci nezdaru. Jeho vnímání a testování prostředí se začíná přeskupovat a hodnotami se stanou

věci, situace a objekty, které mu dodávají tolik potřebnou sílu a odvahu. V tomto schématu řešení u hraničního jedince s absencí nebo nedostatečnou schopností separace je pochopitelně možné, aby se do něj začlenila droga. Setkání takto utvořené osobnosti s motivací samostatnosti s drogou bývá většinou fatální. Droga je prožitkově velmi plastická a člověk si může přesně vyplnit ta místa v osobnosti, která považuje do té doby za absentující nebo nedostatečná. Náhle a vlastně dílem okamžiku vzniká spojenectví mezi účinky drogy a usilováním člověka o osamostatnění. Jeho pokus v rámci experimentu hledání pravého a silného spojence se, alespoň to tak člověk cítí, stává úspěšným a opravdu se mu v této fázi dostává hojnosti kladných emocí. Kladné emoce, u člověka užívající drogy, jsou důsledkem nejenom prožitku účinků drogy, ale také zkušeností necítit předchozí neúspěch v separaci s takovou silou. I když se jeho situace v rámci rodiny nijak nemění.

Upřímně řečeno vyrovnanost člověka, který začal užívat drogy je na počátku plně oprávněná. Jeho schopnosti jsou povýšeny, tolerance k úzkosti zvýšena a jeho sebehodnocení a tím i sebevědomí stoupá, což se odráží v společenském úspěchu v rámci sociální skupiny, která vyznává podobné hodnotové orientace jako on. V tomto bodě je nutné připomenout, že regulační schopnost emocionálního prožitku tohoto stavu přispívá k celkové integraci osobnosti a zároveň roste pocit člověka, že ví kdo je a ví kam patří. Tedy jednoduchý a účinný model výstavby identity.

Na tomto procesu, zatím velmi úspěšném je vadná nereálnost a relativita získaných pozitivních prožitků.

Vše co jsem dosud popsal se odehrává u subjektu jen na emocionální rovině a racionální integrace získaných kladů do osobnostního systému je velmi ztížena. Je to proto, že člověk který si navozuje takovéto uměle stimulované stavy a posuny zrání, postupně ztrácí cíl s kterým původně jeho motivace pracovala. Chybějící prvky osobnosti jsou obnovovány úměrně stupni euforického vyladění jedince po dodání "stimulující" látky.

Postupně je možno sledovat odklon jedince od řešení primárních situací původně plných naléhavých emocí a tenzí. Jeho příklon k emocionálním prožitkům je cestou nejmenšího odporu a postupně se stává cílem subjektu navození libých emocí a citů bez normálně předcházejícího zdravého usilování. Zde začíná proces, který se tak hojně využívá při popisu závislého člověka, totiž únik.

S únikem souvisí i postupný úbytek pozitivních emocionálních prožitků, což je viditelně na projevech závislých. Ty se stávají uniformně stereotypní a nejsou předpokladem pro rozvíjení variabilních postojových reakcí. Jedinec se stává postupně ve svých projevech více rigidní a není schopen plasticky vnímat vzniklé vnitřní i vnější situace. Tento fakt souvisí s vzrůstajícím pocitem provinění, které se prosazuje ubývajícím zájmem jedince o změnu. Pocit viny souvisí se společenskou netolerancí, kterou projevují její příslušníci proti jevům jakým je braní drog.

Stejně a možná i více se negativně projevuje u drogově závislých odpor rodičů vůči nim, kteří vlivem vlastního nevědomého pocitu viny za nezdařenou výchovu, která se projevuje v jejich hodnocení více či méně extrémního odklonu jejich závislých dětí od hodnot pro rodiče důležité. Rodiče zvyšují přímo nebo nepřímo

svoje agresivní chování ke svým závislým dětem a vlastně se opakuje výchovný prostředek, kterým se snažili v mladším věku svých dětí potlačit jejich nežádoucí nebo nepřijatelné chování.

Vzhledem k tomu, že děti již jsou spíše dospělí jedince má jejich snaha většinou opačný účinek a vlastně v důsledku posiluje odpor závislých. Z celého procesu se postupně stává bludný kruh interpersonálních vztahů, které závislé jedince spíše dále vhání do dalšího usilování o zmírnění nepříjemných emočních tenzí pomocí drog.

Tato verze nejméně šťastného vývoje závislého jedince svými důsledky nejen postihuje jeho samotného, ale i bližší a vzdálenější okolí. Je velmi těžké z terapeutickými metodami zasáhnout do takto utvořené situace. Je k tomu potřeba spolupráce nejen postiženého jedince, ale také nejbližší rodiny, která se v začáteční fázi stává minimálně stejně důležitá jako klient sám. Je třeba pomoci rodičů, kteří změnou svého chování ke klientovi ve směru zdůraznění a uvolnění prostoru pro větší zodpovědnost klienta za svůj budoucí život, mohou výrazně urychlit proces jak racionálního, tak emocionálního zrání jeho osobnosti. Většinou další životní průběh člověka drogově závislého probíhá v střídání období relativního klidu a relativně socializovaného chování a následného masivního drogového rozjezdu bez zjevné aktuální příčiny.

Prognóza konečného výsledku vývoje drogově závislého je velmi nejistá a práce s nimi je velmi náročná na odolnost nejen rodinných příslušníků, ale i terapeutů samých.

Evžen Klouček

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

M. Machač, H. Macháčová, J. Hoskovec "Emoce a výkonnost "

J. Švancara " Emoce, city a motivace "

Z. Boleloucký a kolektiv " Hraniční stavy v psychiatrii "

Vratislav Schreiber a spolupracovníci "Stres"

Karel Balcar "Úvod do studia psychologie osobnosti "